

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice
Școala Doctorală de Sociologie

Îmbătrânirea de succes – între dezirabilitate și realitate

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. Dumitru STAN

Student-doctorand:

Lileta Atena Gavrila

(Gaspar De Almeida Santos)

2024

Cuprins

Introducere /7

Capitolul I

Argumente multidimensionale /9

I.1 Justificarea cercetării privind fenomenul îmbătrânirii /9

I.1.2 „Îmbătrânirea” și „îmbătrânirea de succes”: concepte sociologice consociate /11

I.1.2.1 Procesul de îmbătrânire și bătrânețea /14

I.1.2.2 Delimitări pe categorii de vârstă ale persoanelor vârstnice /17

I.1.2.3 Derivații lexicale aferente tematicii /21

I.1.2.4 Formulări paremiologice despre îmbătrânire /23

I.1.2.4.1 Despre îmbătrânire cu umor /24

I.1.2.5 Tema îmbătrânirii în literatură /26

I.1.2.6 Creativitate și performanță la vârste înaintate /29

I.1.2.6.1 Oameni de litere longevivi /29

I.1.2.6.2 Mari artiști la vârste respectabile /31

I.1.2.6.3 Muzica și viața plenară /34

I.1.2.6.4 Senectutea iubitorilor de înțelepciune /36

I.1.2.7 Relațiile intergeneraționale: beneficiul unei îmbătrânirii de succes /38

I.1.3 Dimensiunea demografică a îmbătrânirii /41

I.1.4 Pensionari postmoderni cu noi deprinderi /49

I.1.4.1 Despre îmbătrânire în mediul on-line /51

I.1.4.2 Bunicile de astăzi – muze ale modei conectate la net /55

I.1.5 Universitățile pentru vârsta a treia /57

I.1.5.1 Scurt istoric al U3A /57

I.1.5.2 Beneficiile studenților de vârstele a treia și a patra /58

- I.1.5.3 Universitățile seniorilor din România /60
- I.1.6 Parlamentul seniorilor /61
- I.1.7 Decada îmbătrânirii sănătoase: 2020-2030 /61
- I.1.8 Provocări ale îmbătrânirii /62
 - I.1.8.1 Discriminarea pe criteriul vârstei /62
 - I.1.8.2 Pandemia COVID-19 /65
 - I.1.8.3 Insuccesul îmbătrânirii: boala Alzheimer și demențele /68

Capitolul II

Fundamentare teoretică în problema îmbătrânirii

- II.1 Teorii sociologice ale îmbătrânirii /70
 - II.1.1 Teoria activității /70
 - II.1.2 Teoria dezangajării /72
 - II.1.3 Teoria continuității /73
 - II.1.4 Teoria cursului vieții /74
- II.2 Potențiale opțiuni paradigmatică /75
 - II.2.1 Concepte esențiale /76
 - II.2.2 Contribuții orientative ale antecesorilor /79
 - II.2.3 Convergențe și controverse /81
 - II.2.4 Modele și abordări ale îmbătrânirii de succes /82
 - II.2.4.1 Modelul Rowe și Kahn al îmbătrânirii de succes /83
 - II.2.4.2 Modelul optimizării selective cu compensare /87
 - II.2.4.3 Modele analogice cu îmbătrânirea de succes /89

Capitolul III

Metodologia cercetării privind îmbătrânirea de succes

- III.1 Scopul și obiectivele cercetării /95
- III.2 Localizarea cercetării /97

III.3 Designul metodologic: metode, tehnici și instrumente ale cercetării /98

III.3.1 Interviu /99

III.3.1.1 Temele interviului /103

III.3.1.2 Interviu și pretestarea /103

III.3.1.3 Selecția respondenților /104

III.3.1.4 Culegerea datelor și codarea /105

III.3.1.5 Interpretarea datelor obținute din interviuri /106

III.3.1.6 Limitele interviului /107

III.3.2 Focus-grupul /108

III.3.2.1 Temele focus-grupului /109

III.3.2.2 Selecția participanților la focus-grup /110

III.3.2.3 Culegerea datelor din focus-grupuri /111

III.3.2.4 Interpretarea datelor din cadrul focus-grupurilor /112

III.3.2.5 Discuții și limite ale focus-grupurilor /113

III.3.3 Observația /113

III.3.4 Triangularea metodologică /117

III.4 Argumente etice /118

III.4.1 Dileme morale ale cercetării privind fenomenul îmbătrânirii /119

Capitolul IV

Rezultatele cercetării și interpretarea datelor

IV.1 Peisajul îmbătrânirii și reprezentările seniorilor după analizarea interviurilor /122

IV.1.1 Problemele sociale identificate de seniorii participanți la interviuri /146

IV.1.2 Rolurile Centrelor de Zi pentru Persoane Vârstnice în atingerea unei îmbătrâniri de succes /151	
IV.1.3 Avantaje și neajunsuri ale Centrelor de Zi pentru Persoane Vârstnice /158	
IV.1.4 Discuții, limite și potențiale noi cercetări /161	
IV.1.5 Concluzii parțiale /161	
IV.2 Percepții, reflecții și (re)înțelegeri ale problematicii îmbătrânirii /162	
IV.2.1 Fenomenul îmbătrânirii de succes în România /162	
IV.2.2 Motivațiile participanților seniori la activitățile Centrelor de Zi pentru Persoane Vârstnice din Iași /163	
IV.2.2.1 Focus-grup 1 cu persoanele vârstnice /164	
IV.2.2.2 Focus-grup 2 cu persoanele vârstnice /177	
IV.2.3 Perspectivile ofertanților de servicii pentru seniori /187	
IV.2.3.1 Focus-grup cu ofertanții de servicii /188	
IV.2.4 Constrângeri formale ale serviciilor oferite persoanelor vârstnice /203	
IV.3 Rolul observației în analiza fenomenului îmbătrânirii /205	
IV.4 Noul model conceptual al îmbătrânirii de succes /226	
IV.5 Limitele cercetării /229	
IV.6 Noutatea lucrării /229	
IV.7 Recomandări și direcții viitoare de cercetare /231	
Concluzii /232	
Bibliografie /239	
Webografie /262	
Anexe /273	

Introducere

Fenomenul îmbătrânirii populației este atent monitorizat în toate țările lumii civilizate. Sociologii, și nu doar ei, apreciază că fenomenul îmbătrânirii este o adevărată provocare a societății de astăzi, care se va transfera și în societatea de mâine. Totuși, în pofida presiunilor exercitate de acest fenomen, se poate susține că nu este destul de profund investigat și că studiile care îl vizează prezintă mari lacune.

Multe dintre persoanele vârstnice, pe măsură ce înaintează în vârstă, devin mai complexe, pot surprinde imagini de ansamblu prin acumulări succesive de înțelepciune și sunt apte să facă alegeri strategice. Dacă depășirile fiecărui prag existențial – de la copilărie la adolescență, de la adolescență la maturitate – sunt așteptate cu interes, de ce nu am întâmpina și etapa firească a îmbătrânirii cu jovialitate, încredere și optimism? Ar trebui să putem identifica în ridurile persoanelor vârstnice sumedenii de simboluri, încercări, experiențe, trăiri, supraviețuiri. Cu toții suntem bătrâni în devenire și dacă urmărim succesul în viață, ar trebui să aspirăm inclusiv la o îmbătrânire reușită, frumoasă, bună, de succes.

Prezentul demers doctoral abordează fenomenul mai puțin studiat al îmbătrânirii de succesⁱ, încercând să privească persoanele vârstnice ca un grup special, interesant de persoane și nu ca o „problemă a societății”. Identificarea punctelor forte ale celor care au ajuns la vârste înaintate este un prilej de a descoperi noi concepte care să explice bătrânețea și îmbătrânirea. Clarificările cercetărilor din acest domeniu vor sprijini înțelegerea fenomenului îmbătrânirii și vor putea conduce la o reinterpretare a datelor privind acest proces atât de vast.

Primul capitol al tezei intitulat „Argumente multidimensionale” dorește să justifice cercetarea privind fenomenul *îmbătrânirii de succes*. În esență, îmbătrânirea reprezintă o stare inerent degenerativă a naturii umane indusă de un profil longitudinal dinamic: după perioada activă, dominată de cerințe și solicitări zilnice, odată cu pensionarea, individul trebuie să facă față unor noi

ⁱ Termenul original din limba engleză „successful aging” a fost tradus în limba română fie prin „îmbătrânire sănătoasă”, „îmbătrânire reușită” sau „îmbătrânire optimă”, ceea ce distorsionează sensul dat acestui concept de creatorii săi, americanii Rowe și Kahn, în 1997. Modelul *îmbătrânirii de succes* se bazează pe trei componente cheie: sănătatea fizică și cognitivă, evitarea bolilor și a dizabilităților și angajare socială. Aproape două decenii mai târziu, profesorul american John W. Rowe a propus un model societal denumit *îmbătrânirea de succes a societăților* (successful aging of societies), recomandând transferarea modelului la nivel macro, subliniindu-se necesitatea unor politici care să asigure o tranziție echitabilă a membrilor săi, persoane vârstnice, din sfera lucrativă în cea nelucrativă.

schimbări, nu doar de factură fiziologică, ci și socială. Conflictelor de factură internă, personală, li se adaugă cele induse de societate, care vizează persoanele vârstnice, de cele mai multe ori, ca indivizi ce înregistrează doar regresii sociale.

Odată cu creșterea calității vieții se observă o creștere a duratei medii de viață, aceasta dobândind conținuturi influențate puternic în bine. Mai mult, o antrenare mai mare a actorilor sociali din segmentul populației vârstnice poate conduce la evitarea, pe perioade îndelungate, a declinului fiziologic prin menținerea unui status pozitiv. Ca atare, când vorbim despre *îmbătrânirea de succes* ne referim implicit la o îmbătrânire favorabilă, care scutește persoana venerabilă de căderea într-o categorie socială discreditată. Cercetarea calitativă a validat și subliniat necesitatea ca cercetătorii și profesioniștii din aria socialului și sănătății să fie receptivi la percepțiile și trăirile variate ale vârstnicilor, reclamând o cercetare suplimentară a cadrului conceptual al îmbătrânirii de succes din țara noastră.

Prin urmare, prin prezenta cercetare doctorală, am încercat nu numai aprofundarea unor preocupări mai vechi ci și identificarea unora noi căi de înțelegere a fenomenului îmbătrânirii, confirmând astfel nevoia de cunoaștere

nuanțată și multidimensională a problemelor specifice populației studiate.

Teza a demarat printr-o analiză a conceptelor sociologice consociate „îmbătrânire” și „îmbătrânire de succes”. Definită din punct de vedere sociologic, îmbătrânirea este o combinație de procese biologice, psihologice și sociale care afectează oamenii pe măsură ce înaintează în vârstă (Atchley, 1989, 1999). Vârsta înaintată este perioada în care organismul uman înregistrează o reducere progresivă a rezervei funcționale, care îi limitează capacitatea de răspuns la acțiunea stimulilor interni și externi (Fontaine, 2008). Deși vârsta cronologică este un element de referință determinant pentru evaluarea fizică și psihică la adulți, o serie de cercetători au luat în considerare vârsta subiectivă ca indicator al dezvoltării și bază de explorare a funcționării ființei umane (Barak, 2009; Montepare, 2009). În pofida opțiunilor prevalente de a asocia îmbătrânirea cu degradarea și deprecierea, se încearcă și construirea unor discursuri care asociază bătrânețea cu succesul și reușita. Efectele îmbătrânirii au fost exagerate, iar consecințele cu rol transformator ale regimurilor alimentare, ale exercițiilor fizice, ale obiceiurilor personale

precum și ale factorilor psihosociali au fost subestimate (Rowe & Kahn, 1987).

Îmbătrânirea nu este deloc un proces liniar ci o experiență (Caradec, 2001) iar înțelegerea acestui proces în contextul etapelor sale demonstrează că nu avem de-a face cu un simplu protocol fiziologic. În definirea, sau mai bine spus, redefinirea vârstei unui individ, noțiunea de îmbătrânire necesită mult mai multe clarificări, care devansează variantele clasice bazate doar pe etate. Îmbătrânirea nu mai este văzută ca stagnare sau declin, ci „te poate îmbogăți în mod activ, fiind o perioadă de fulminantă creștere. Poate de aceea se și zice «a crește în vârstă»” (Karpf, 2014, p.9).

Acest prim capitol a făcut o trecere în revistă a numeroaselor clasificări ale persoanelor vârstnice, ținând cont de faptul că „vârsta reprezintă o importantă variabilă socială, care trebuie interpretată nu numai din punct de vedere biologic ori psihologic, dar și sociologic” (Rădulescu, 1999, p.15). Am inclus astfel procesele distincte ale îmbătrânirii unui individ (Birren & Cunningham, 1985) precum cea primară, secundară și terțiară. Organizația Mondială a Sănătății a clasificat persoanele vârstnice în funcție de vârstă în două mari categorii: bătrâni

(elderly/older persons) și foarte bătrâni (oldest-old) (WHO, 2001, p.11). Relevanța unei etapizări cronologice a îmbătrânirii este pusă în continuare sub semnul întrebării, ținând cont de multitudinea diferențelor dintre oameni.

Am analizat de asemenea procesul de îmbătrânire în literatură, arte plastice, muzică și filosofie, semnalând creatori care au ajuns la vârste venerabile și al căror elan creator nu a fost împiedicat de numărul anilor. Tot în primul capitol am analizat rolul relațiilor intergeneraționale ca beneficiu al unei îmbătrâniri de succes. Noua problematică legată de „generațiile familiale” (family generations) implică necesitatea identificării și analizării noilor conexiuni familiale ale tinerilor cu persoanele vârstnice și foarte vârstnice (Keating & De Jong Gierveld, 2015).

Un subcapitol bogat este alocat analizei dimensiunii demografice a îmbătrânirii populației care este consecința a politicilor demografice precum și a noilor condiții de viață marcate de o creștere semnificativă a speranței de viață. Îmbunătățirea considerabilă a standardelor de viață și scăderea ratei nașterilor în țările dezvoltate au dus însă la o mărire a proporției persoanelor vârstnice în ansamblul populației. Un aspect interesant pentru cercetarea *îmbătrânirii de succes* este dat de rezultatele comparative

ale datelor privind segmentul de vârstă 70-74 ani, unde cifrele indică o dublare a populației din Iași în decurs de doar cinci ani, cu peste 20.000 de persoane în 2023 față de doar 11.000 mii în anul 2018 (INS, 2024).

Cercetarea a urmărit de asemenea comportamentele pensionarilor postmoderni iar printre noile lor deprinderi se numără noi stiluri de viață: călătorii în străinătate, utilizarea cu facilitate a mijloacelor de comunicare moderne precum telefoane mobile, tablete, laptop-uri. Experiențele, de cele mai multe ori demoralizante ale pensionării, sunt transformate în noi preocupări, odată ce se depășește acea nesiguranță privind abordarea noutăților (Marshall, 1993). Persoanele vârstnice devin voluntari în diverse ONG-uri, practică actoria la nivel de amatori, participă la cursuri de pictură, desen sau grafică, la cercuri literare, concursuri de dans, interpretare sau chiar stand-up comedy sau fac diverse sporturi (yoga, tai chi sau stretching).

Poziționând în centrul acțiunilor lor persoanele vârstnice, universitățile pentru vârsta a treia au dovedit beneficiile de care se pot bucura studenții seniori: îmbunătățirea condiției fizice și dezvoltarea mentală, creșterea încrederii în propria persoană și a stimei de sine, dezvoltarea unei vaste rețele sociale și multiplicarea

relațiilor cu cei din propria generație precum și cu persoanele din diferite generații (Aldridge & Lavender, 2000; Swindell, 1993, 2000).

Ne-am aplecat de asemenea asupra unor provocări ale îmbătrânirii precum discriminarea pe criteriul vârstei (ageism) care are la bază o serie de stereotipuri legate de îmbătrânire. Valorile vârstei a treia nu sunt puse suficient în lumină, iar acest aspect este în detrimentul întregii societăți. „Discriminarea pe criteriile vârstelor, raselor și claselor sociale sunt cu siguranță inamicul dezvoltării comunității umane” (Butler, 1969, p.246).

Dintre insuccesele procesului de îmbătrânire am analizat pandemia COVID-19 a anului 2020, precum și boala Alzheimer sau demențele. Îngrijorările persoanelor de vârstă a treia legate de spectrul demenței sunt pertinente, dacă luăm în considerare faptul că o persoană cu demență, prin inerenta retragere din societate cauzată de boală, devine o „non-persoană”, fiind, în mod discriminatoriu, destinată unei „morți sociale” (Sweeting & Gilhooly, 1997). Se afirmă, pe bună dreptate, că boala Alzheimer este boala familiei și afectează nu doar pacientul, ci și toți membrii casei, atunci când persoana diagnosticată este îngrijită la domiciliu. Alte aspecte care pot periclita procesul de

îmbătrânire sunt stigmatizarea și discriminarea persoanelor vârstnice cu demență. Acestea sunt tratate diferit de ceilalți membri ai societății din cauza lipsei de înțelegere a afecțiunii.

Al **doilea capitol** al tezei a urmărit să identifice principalele contribuții teoretice în problema îmbătrânirii. Am analizat principalele teorii sociologice ale îmbătrânirii care sunt strâns corelate cu noțiunile privind activitatea, continuitatea, îmbătrânirea activă, optimizarea selectivă și adaptarea indivizilor. Teoria dezangajării, prima teorie sociologică cu privire la îmbătrânire, se referă la procesul natural, universal, unidirecțional și inevitabil al acestui proces. Îmbătrânirea este acea perioadă temporală în care vârstnicii se retrag gradual din societate prin pensionare, iar interacțiunilor dintre aceștia și ceilalți membri ai sistemului social se reduc semnificativ (Cumming & Henry, 1961). Teoria activității și a îmbătrânirii active (Havighurst, 1961) se referă la faptul că o îmbătrânire reușită are loc atunci când vârstnicii rămân activi și își mențin interacțiunile sociale. Această teorie a semnalat că oamenii îmbătrânesc cel mai bine atunci când participă zilnic la diverse activități, fiind astfel ocupați să facă ceva semnificativ (Lemon, Bengtson, & Peterson, 1972). Teoria continuității (Maddox,

1968) afirmă că oamenii pot îmbătrâni bine dacă își mențin rolurile preferate și tehnicile de adaptare din decursul vieții. Robert Atchley (1972, 1982, 1989, 1999) este cel care a dezvoltat această teorie, care, mai mult decât celelalte teorii, configurează noțiunea de *îmbătrânire de succes*, afirmând că dezvoltarea individului este un proces continuu, care implică nu doar prevenirea și compensarea regresiiilor, ci și minimalizarea consecințelor procesului de îmbătrânire. Ultima teorie analizată, teoria cursului vieții, numită și paradigma sau perspectiva cursului vieții, este o viziune multidisciplinară asupra dezvoltării umane care se focalizează pe schimbările aduse de vârstă și experiențele de viață (Riegel, 1975). Perspectiva cursului vieții presupune că viețile oamenilor sunt modelate în mod unic de timp precum și de secvențele evenimentelor din viață care sunt incorporate în contexte istorice, structuri instituționale și rețele sociale (Alwin et al., 2018, p.4).

Modelele teoretice formulate de sociologi privitor la îmbătrânire și îmbătrânirea de succes au condus, pe de o parte, la delimitarea în cadrul societății a diferitelor grupuri de vârstă, iar pe de altă parte, la demarcarea importanței fiecărei etape de viață. Cercetarea a valorificat patru mari paradigme, respectiv funcționalismul, interacționismul

simbolic, conflictualismul și constructivismul. Cele mai importante interpretări funcționaliste sunt surprinse în teoria activității și a îmbătrânirii active (Havighurst, 1961; Neugarten, 1964) prin care se subliniază importanța activității și a implicării sociale la vârstele a treia și a patra, teoria dezangajării (Cumming & Henry, 1961) care face referire la procesul natural, universal, unidirecțional și inevitabil al procesului de îmbătrânire și teoria continuității (Maddox, 1968; Atchley, 1971, 1989, 1999).

Din perspectiva interacționistă remarcăm utilitatea teoriei subculturii îmbătrânirii (Rose, 1962), care se focalizează pe comunitățile de persoane vârstnice, teoria optimizării selective cu compensare (Selective Optimization with Compensation – SOC) (Baltes & Baltes, 1990) precum și teoria gerontranscendenței (Tornstam, 2005). Există trei teorii clasice ale îmbătrânirii din perspectiva conflictualistă. Prima este teoria modernizării (Cowgill & Holmes, 1972), cea de-a doua teorie este cea a stratificării vârstelor (Riley, Johnson, & Foner, 1972) iar cea de-a treia este teoria schimbului (Dowd, 1975) care susține că oamenii exprimentează o dependență crescândă pe măsură ce îmbătrânesc și deci trebuie să se supună voinței celorlalți. Dacă „sociologiile constructiviste propun o articulare a

demersurilor de cunoaștere sociologică pentru a arăta că realitatea socioumană este o construcție istorică și cotidiană a tuturor actorilor individuali și colectivi, este condiția și rezultatul, matricea și produsul interacțiunilor oamenilor concreți și instituțiilor” (Ionescu, 2004, p.273), atunci acestea ar fi indubitabil utile în cercetarea și explicarea populațiilor vârstnice.

Sociologii au dat diverse explicații privind îmbătrânirea și au identificat felurite modele teoretice ale vârstelor. Sociologul american Matilda White Riley este considerată pioniera studiului îmbătrânirii. Lucrarea de referință „Îmbătrânirea și societatea” (*Aging and Society*) publicată în anul 1968 a marcat apariția sociologiei moderne a vârstelor. Remarcabilul sociolog american Talcott Parsons (1968) a emis o serie de principii cheie ale funcționalismului structural, iar subsistemele sociale identificate de el au stat la baza explicării construcției societății și a echilibrului social. Conceptul de vârstă a treia a fost introdus de Bernice Levin Neugarten în anul 1964, iar cel de vârstă a patra a fost introdus de Peter Laslett în anul 1994. Sociologii americani Jaber F. Gubrium și James A. Holstein au colaborat peste două decenii iar una dintre realizările lor este cartea „Moduri de îmbătrânire” (*Ways of Aging*) din 2003 unde

prin diverse analize sociologice a fost investigată viața omului la vârsta a treia nu doar la nivel individual ci și colectiv, în strânsă legătură cu nivelurile de cultură ale populațiilor respective (Gubrium &, Holstein, 2003).

Modelul *îmbătrânirii de succes* a fost analizat de diverși cercetători care l-au definit ca funcționare pozitivă sau ideală (Ryff, 1982), alții au pus semnul egal al acestui termen cu strategiile de coping (Fisher, 1992), iar alte explicitări s-au orientat spre atingerea potențialului personal și completării stării de bine (Gibson, 1995). Majoritatea gerontologilor au subliniat în discuțiile lor termenul de adaptare la vârstă, combinând longevitatea cu sănătatea și fericirea/bunăstarea/starea de bine.

În 1987, John W. Rowe și Robert L. Kahn au publicat un articol subliniind necesitatea studierii aprofundate a caracteristicilor psiho-sociale a celor care „îmbătrânesc bine” (successful agers) față de cei care „îmbătrânesc normal” (usual agers). Analizarea *îmbătrânirii de succes* este esențială pentru înțelegerea procesului de îmbătrânire în general, precum și pentru adaptarea intervențiilor psiho-socio-medicele în scopul consolidării acțiunilor de prevenție.

Dacă Rowe și Kahn au introdus termenul *îmbătrânire de succes* (1987, 1997, 1998), alți autori au completat imaginea acestei etape de viață cu modele comparabile. Astfel au apărut studii privind *îmbătrânirea productivă* (Butler & Gleason, 1985; Butler, 2002), *îmbătrânirea bună* (Vaillant, 2003), *îmbătrânirea sănătoasă* (Willcox et al., 2007; Willcox et al., 2014; WHO, 2001; WHO, 2015; WHO, 2020), *îmbătrânirea pozitivă* (Kendig & Browning, 1997; Vaillant, 2015; Vaillant & Mukamal, 2001), precum și *îmbătrânirea activă* (WHO, 2002; Foster & Walker, 2014). Aceste abordări ale vârstei a treia analizează diverse alte variabile și contexte care pot optimiza procesul de îmbătrânire.

Lipsa unor studii aprofundate în România cu privire la *îmbătrânirea de succes* a impus desfășurarea unei cercetări care să încerce o schimbare a paradigmei; în societatea postmodernă, noțiunea vârstei nu mai ar trebui să aibă o importanță atât de mare, deoarece valoarea personală este dată prioritar de capacitățile și aptitudinile individuale și nu de etate.

Capitolulul trei al tezei a fost dedicat metodologiei cercetării privind *îmbătrânirea de succes*. După o atentă examinare a literaturii de specialitate focalizată pe vârsta a

treia ca variată de succes a vieții, prezentată pe larg în capitolele teoretice ale tezei, am formulat o serie de întrebări în scopul explorării subiectului cercetării. Acestea au fost stabilite pe baza unei experiențe de lucru cu persoanele de vârstă a treia și a patra de peste douăzeci de ani în cadrul unei organizații neguvernamentale specializată pe problemele seniorilor. Scopul cercetării a fost acela de a identifica și aprofunda problemele ce țin de stratificarea populației pe etape ale vieții, respectiv analizarea fenomenului îmbătrânirii de succes în România urbană, cu precădere în orașul Iași. Demersul nostru a încercat să decodeze o nouă explorare privind vârsta, în general, și vârsta înaintată, în special. Au fost stabilite următoarele întrebări ale cercetării:

- Cum este reprezentată/vizualizată îmbătrânirea de succes de către persoanele vârstnice?
- Ce pilonii definesc îmbătrânirea de succes în peisajul românesc?
- Ce rol au Centrele de zi pentru Persoane Vârstnice și serviciile sociale oferite acestei categorii de persoane în conturarea unei îmbătrâniri de succes?

Pentru a răspunde întrebărilor formulate am realizat o cercetare de factură calitativă aducând în prim plan

modelul postmodern construcționist care accentuează importanța indivizilor în construcția realității sociale. Analiza a examinat punctele de vedere ale persoanelor vârstnice față de fenomenul îmbătrânirii, respectiv a *îmbătrânirii de succes*, precum și punctele de vedere ale ofertanților de servicii sociale pentru persoanele vârstnice din cadrul Direcției de Asistență Socială (D.A.S.) Iași față de același fenomen. De asemenea am analizat cadrele instituționale oferite pentru utilizare vârstnicilor în scopul atingerii acestui deziderat. Metodele cercetării noastre de factură calitativă au fost interviul, focus-grupul și observația. Un argument important care a motivat utilizarea metodei interviului a fost dat de faptul că acesta are „o capacitate deosebită de a pătrunde procesele sociale” (Kaufmann, 1998, p.203). Metoda focus-grupului a fost utilizată deoarece rolul cercetătorului este minim, iar dinamica discuțiilor membrilor grupului este cea care asigură un ansamblu bogat de informații (Krueger & Casey, 2009). Prin implicarea activă a cercetătorului, pe baza observației, se va stabili fundația pentru construirea analizei finale, ținând cont de faptul că „participarea și observarea pot fi conceptualizate drept extremele unui continuum de poziții de cercetare” (Jupp, 2010, p.299).

A fost utilizată triangularea metodologică, ca proces prin care datele provenite din diferitele surse, în cazul analizei noastre din interviuri, focus grup și observații, vor fi utilizate în scopul examinării rezultatelor obținute.

Ultimul capitol al tezei a fost dedicat rezultatelor cercetării și interpretării datelor obținute. Așa cum s-a menționat mai sus, metodele de investigație de factură calitativă utilizate au fost interviurile semi-structurate, interviurile tip focus-grup și observația. Persoanele vârstnice care au participat la acest studiu precum și ofertanții de servicii din cadrul Direcției de Asistență Socială (D.A.S.) Iași au abordat tematica propusă dintr-o perspectivă personală (ambele categorii de respondenți), precum și dintr-o perspectivă profesională, respectiv inspectorii din cadrul D.A.S. Iași.

Percepțiile sociale cu privire la îmbătrânire, respectiv la *îmbătrânirea de succes*, s-au dovedit a fi extrem de prețioase, volumul mare al informațiilor permițând o analiză aprofundată a unei etape firești a vieții umane. Temele analizate care s-au conturat au fost identificate prin metodologia construcționistă a teoriei fundamentării pe date (Grounded Theory) care a avut la bază programul Nvivo de analiză, codificare și interpretare a volumului de date culese.

Au fost preluate un număr de douăzeci de interviuri de la persoane cu vârstele între şaizeci şi cinci de ani şi optzeci şi trei ani. Cercetarea de factură calitativă a inclus realizarea a trei focus-grupuri: două cu persoanele vârstnice şi unul cu inspectorii din cadrul Direcţiei de Asistenţă Socială (D.A.S.) Iaşi în calitate de ofertanţi de servicii pentru seniori, cu un total de douăzeci şi şapte de persoane intervievate. Procesul observaţiei a contabilizat un total de optzeci şi cinci de persoane vârstnice, ale căror interacţiuni au fost atent monitorizate. Notiţele luate în timpul întâlnirilor persoanelor vârstnice au contribuit la îmbogăţirea cunoştinţelor cu privire la factorii care îi ajută pe seniori să depăşească momentele dificile ale vârstei a treia prin diverse manifestări cultural-artistice, activităţi de informare, participative, sportive etc. Dintre conceptele rezultate din procesul de observare consemnăm „satisfacţia vieţii”, „îmbunătăţirea calităţii vieţii”, „evitarea singurătăţii”, „starea de bine”, „adaptarea la vârstă”, „activitate/activism”. „sentimentul utilităţii”, „autoaprecierea realistă a existenţei” şi „focusarea pe prezent”. S-a observat la majoritatea vârstnicilor o motivare prosocială care reprezintă un câştig net al *îmbătrânirii de succes*. Aspiraţiile seniorilor care frecventează Centrele pentru Persoane Vârstnice sunt variate

și descriu o fațetă mai puțin pusă în lumină de cercetările privind fenomenul îmbătrânirii. Realizările umane și bunăstarea solicită adoptarea unui sens optimist al eficacității personale, deoarece realitatea socială este presărată cu dificultăți (Bandura, 1997, p.11). Astfel, printr-un efort susținut de a depăși impedimentele și adversitățile inerente, vârstnicii pot atinge praguri ridicate ale îmbătrânirii care poate fi definită ca fiind de succes.

Analiza tezei a pornit de la modelul îmbătrânirii de succes al celor doi cercetători americani Rowe și Kahn (1997), care au identificat trei componente ale acestui fenomen, și anume probabilitate scăzută de boli și dizabilitate, capacitate cognitivă și fizică ridicată și angajament activ în activități diverse.

În urma studiului au fost identificați încă doi piloni care concură la atingerea unei *îmbătrâniri de succes* în România, respectiv familia și credința. Astfel, noul model conceptual al îmbătrânirii reușite pe care îl propunem în prezenta lucrare este format din cinci componente, respectiv sănătatea, ca o probabilitate redusă de boli și lipsa dizabilităților, buna capacitate cognitivă și fizică, socializarea, familia și religia.

Prin utilizarea unei analize de factură calitativă, conform teoriei fundamentate pe date (Grounded Theory), cercetarea aduce ca noutate un model conceptual îmbunătățit al *îmbătrânirii de succes*. Noile categorii identificate în urma analizei sunt familia și credința care au rezultat după examinarea interviurilor, a focus-grupurilor precum și a procesului de observare participativă cu persoanele vârstnice din municipiul Iași. Aceste categorii au fost corelate constant cu o bogată literatură de specialitate focalizată pe vârsta a treia. Deși există studii cu privire la vârsta înaintată în spațiul românesc, asocierea noțiunii de succes cu vârsta a treia nu este decât sporadic amintită. Terminologia propusă de cercetările din spațiul românesc de până în prezent a evitat constant asocierea îmbătrânirii cu succesul, fiind preferate variantele *îmbătrânire reușită*, *îmbătrânire sănătoasă*, sau *îmbătrânire optimă*. Considerat un model prea curajos, sau nepotrivit pentru societatea noastră, a fost eludat de cercetările sociologice. Interesați fiind de perspectivele persoanelor vârstnice cu privire la modul prin care își văd propria etate am demarat cercetarea prezentă care a adus clarificări și completări modelului teoretic studiat.

Considerăm că cele două aspecte noi care au reconfigurat acest model, respectiv familia și credința, vor ajuta la completarea cunoștințelor cu privire la *îmbătrânirea de succes* și la fenomenul îmbătrânirii în general. Investigarea mai multor căi spre atingerea unui astfel de deziderat este foarte importantă deoarece date noi cu privire la îmbătrânire pot sprijini intervențiile la nivel social și politic în scopul inovării traiectoriilor distincte ale acestui complex proces.

Concluziile la care am ajuns ca urmare a cercetării sunt următoarele:

- Teza de doctorat cu titlul „Îmbătrânirea de succes – între dezirabilitate și realitate” aduce noi contribuții la îmbunătățirea cunoștințelor teoretice și practice cu privire la fenomenul îmbătrânirii.
- Lucrarea a analizat un model teoretic care s-a dovedit a fi mai complex în societatea românească, ceea ce a dus la realizarea unui nou model conceptual al îmbătrânirii de succes.
- Construit pe structura unei analize calitative studiul a analizat un număr de o sută treizeci și două persoane, vârstnici și ofertanți de servicii pentru persoanele vârstnice,

reliefând situația actuală a fenomenului îmbătrânirii de succes din orașul Iași.

- Analiza prezentei cercetări a avut la bază metodologia construcționistă a teoriei fundamentării pe date (Grounded Theory), iar volumul de date culese au fost analizate, codificate și interpretate prin programul Nvivo.
- Soluțiile identificate de cercetarea de factură calitativă au anticipat tendințele globale ale îmbătrânirii iar analiza a identificat necesitatea creării de noi centre de zi pentru persoanele vârstnice unde se vor putea oferi multiple servicii adecvate vârstei a treia în scopul creșterii calității vieții acestora.
- Teza a adus în prim plan un studiu dedicat fenomenului îmbătrânirii dintr-o perspectivă pozitivă, încurajantă. Dinamizarea persoanelor vârstnice este un proces cu multiple beneficii pentru vârstnicii înșiși, pentru familiile lor, pentru rețelele de suport și pentru întreaga societate.
- Rezultatele cercetării sunt elocvente și aduc un suflu nou în peisajul îmbătrânirii din țara noastră. Identificarea aspectelor care concură la o îmbătrânire de succes, și anume sănătatea, buna capacitate cognitivă și fizică, socializarea, familia și religia, sunt indicatori care completează necesitatea unor noi tipuri de intervenții dedicate

vârstnicilor independenți și activi. Acest segment populațional a fost mai puțin vizat de analizele de până în prezent, de aceea cercetarea din teren aduce noi valențe acestui fenomen atât de actual.

- Noutatea lucrării este triplă: cercetarea calitativă a condus la crearea unui nou model conceptual al îmbătrânirii de succes, a fost realizat un instrument de măsurare a fenomenului social al îmbătrânirii, respectiv o scală îmbătrânirii de succes, al treilea aspect al noutății fiind chiar tema studiată, și anume fenomenul îmbătrânirii de succes al populației din țara noastră.

- Se impune extinderea acestui studiu și în alte zone ale țării, în scopul stimulării interesului cercetătorilor pentru fenomenul îmbătrânirii de succes. Analizarea îmbătrânirii de succes poate aduce noi explicații pentru problemele cu impact social major și poate lărgi ariile de interes ale profesioniștilor din domeniul asistenței sociale sau al sănătății în scopul creării unor programe care pot menține și promova îmbătrânirea activă și sănătoasă pentru toate persoanele vârstnice, indiferent de etate.

- Prin sporirea centrelor dedicate vârstnicilor și realizarea unor programe bine structurate se va putea menține îmbătrânirea la rate înalte de succes, iar influențele pozitive

ale activismului și recunoașterii valorii vârstnicilor vor ajuta nu doar beneficiarii acestor cluburi, ci întreaga societate.

Într-o lume în care îmbătrânirea este văzută doar ca amenințare, este imperativ să ne schimbăm poziția față de vârsta a treia și să ne orientăm spre atitudini care să valorizeze vârstele înaintate. Evidențierea succesului asociat cu etatea dorește să aducă în prim plan aspirațiile tuturor pentru o îmbătrânire bună, atrăgând în același timp atenția cercetătorilor precum și a factorilor decizionali spre oferirea de soluții situației actuale. Ameliorarea vieții seniorilor prin toate căile posibile este o prioritate mondială și orice strategie care încurajează activitatea, socializarea și bunăstarea vârstnicilor creează o societate sănătoasă și inclusivă cu toate vârstele.

Bibliografie selectivă

- Adler, P. A., Adler, P. (1987). *Membership roles in field research, Volume 6*. USA: Sage Publications Inc.
- Andrei, P. (1997). *Sociologie generală* (ed. a IV-a). Iași: Editura Polirom.
- Aslan, A. (1988). *The National Institute of Gerontology and Geriatrics*. București: Editura Intreprinderii pentru comerț exterior „Chimica”.
- Babbie, E. (2004). *The Practice of Social Research*, 10th Edition. USA: Wadsworth/Thomson Learning Inc.
- Baltes, P. B., Baltes, M. M. (Eds.) (1990). *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*, UK: Cambridge University Press.
- Băban, A. (2010). *Metodologia cercetării calitative*. Cluj: Editura Universității „Babeș-Bolyai”.
- Birks, M., Mills, J. (2015). *Grounded theory: a practical guide*. 2nd Edition. London: Sage Publications.
- Bîrsan, C., Șoitu, D. (2016). „Strategii adaptative ale cuplurilor de vârstnici”, în Șoitu, D., Rebeleanu, A. (coord.), *Noi perspective asupra cursului vieții. Cercetări, politici și practici*. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 57-81.
- Bodogai, S. I. (2020). *Asistența socială a persoanelor vârstnice. Metode actuale și construcție planificată*. Cluj: Presa Universitară Clujeană.
- Bourdieu, P. (2002). *Questions de sociologie*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bódi, D. C. (2017). *Persoanele vârstnice, resursă importantă în familie și societate*. Iași: Editura Institutului European.
- Bulai, A. (2000). *Focus-grupul în investigația sociologică*. București: Editura Paideia.
- Caradec, V. (2001). *Sociologie de la vieillesse et du vieillissement*. Paris: Ed. Nathan.

- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Chelcea, S. (2001). *Metodologia cercetării sociologice: metode cantitative și calitative*. București: Editura Economică.
- Cojocaru, Ș. (2005). „Focus grupul – tehnica utilizată pentru evaluarea nevoilor din comunitate”, în *Revista de cercetare și intervenție socială*, 8, 1134-1142.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (2015). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (4th ed.), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods* (2nd ed.). New York: McGraw Hill.
- Durkheim, É. (2002). *Regulile metodei sociologice* (trad. Lungu, D.). Iași: Editura Polirom.
- Erikson, E. (1959). *Identity and the life cycle*. New York: W.W.Norton
- Gal, D. (2001). *Dezvoltarea umană și îmbătrânirea*. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară.
- Giddens, A. (2000). *Sociologie*. București: Editura Bic All.
- Gîrleanu-Șoitu, D. T. (2006). *Vârsta a treia*. Iași: Institutul european.
- Gîrleanu-Șoitu, D. T. (2012). „Perspective în lucrul cu persoane vârstnice”, în C. Luca, și D. T. Gîrleanu-Șoitu (coord.), *Metodologie de lucru în asistența psiho-socio-juridică a persoanelor vârstnice*. Iași: Editura Asociația Alternative Sociale, 14-24.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. USA, Chicago: Aldine Publishing Co.
- Gognalons-Nicolet, M. (2008). „Du vieillissement positif au vieillissement créatif”, *Gérontologie et société*, 2(31), 93-103.

- Guérin, S. (2007). *L'invention des seniors, jeunes retraités et vieux actifs*. Paris: Editions Hachette Littératures Pluriel.
- Hall, G. S. (1922). *Senscence: The Last Half of Life*. New York: Appleton & Co.
- Havighurst, R. J. (1961). „Successful Aging”, in *The Gerontologist*, 1(1), 8-13.
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (Eds.) (2003). *Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Ionescu, I. I. (2004). *Sociologia dezvoltării comunitare*. Iași: Editura Institutul European.
- Iluț, P. (2015). *Dragoste, familie și fericire: spre o sociologie a seninătății*. Iași: Editura Polirom.
- Krueger, R. A., Casey M. A. (2009). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research* (4th ed.). London: Sage Publications.
- Kvale, S. (2007). „Doing Interviews” in *The Sage Qualitative Research Kit*. Sage: Thousand Oaks.
- Lamb, S. (Ed.) (2017). *Successful Aging as a Contemporary Obsession: Global Perspectives on Aging*. USA: Rutgers University Press.
- Man, G. M. (2017). *Psihologia vârstei a treia și a patra*. București: Editura Trei.
- Măță, I. (2018). *Consilierea spirituală a vârstnicilor din centrele rezidențiale*. Iași: Editura Institutul European.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Miftode, V. (2003). *Tratat de metodologie sociologică*, Ediția I. Iași: Editura Lumen.
- Mihăilescu, I. (2003). *Sociologie generală: concepte fundamentale și studii de caz*. Iași: Editura Polirom.
- Mureșan, S. R. (2012). *Vârsta a treia între autonomie și vulnerabilitate*. Cluj-Napoca: Editura Limes.
- Rowe, J. W., Kahn, R. L. (1997). „Successful aging”, in *The Gerontologist*, 37(4), 433-440.

- Rowe, J. W., Kahn, R. L. (1998). *Successful aging*. New York, NY: Pantheon Books.
- Rowe, J. W. (2015). „Successful Aging of Societies”, in *Daedalus, the Journal of the American Academy of Arts & Sciences*, 144(2), 5-12.
- Ryff, C. D. (1989). „Beyond Ponce de Leon and life satisfaction: New directions in quest of successful ageing”, in *International Journal of Behavioral Development*, 12, 35-55.
- Sandu, A. (2014). *Elemente de sociologie. Sociologie generală. Sociologie juridică. Metodologia cercetării sociale*. București: Editura Tritonic.
- Stan, D. (2015). *Maladii ale socialului*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Swindell, R. F. (2000). „A U3A without walls: Using the Internet to reach out to isolated people”, in *Education & Aging*, 15, 251-263.
- Șoitu, D. T. (2016). „Cursul vieții: perspectivă-paradigmă-teorie. Aplicații în COST IS 1409”, în Șoitu, D., Rebeleanu, A. (coord.), *Noi perspective asupra cursului vieții. Cercetări, politici și practici*. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 9-16.
- Teodorescu, A. (2022). *Narațiuni contemporane ale îmbătrânirii și bătrâneții: între îmbătrânirea de succes și moartea socială*. Iași: Editura Institutul European.
- Tetley, J. (2013). „Using Participatory Observation to Understand Older People’s Experiences: Lessons from the Field”, in *The Qualitative Report*, 18(45), 1-18.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). *World Population Ageing 2019*. New York: ST/ESA/SER.A/430.
- Vaillant, G. E., Mukamal, K. (2001). „Successful aging”, in *American Journal of Psychiatry*, 158(6), 839-847.
- Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. Edited by E. Shils and H. Finch. New York: Free Press.

World Health Organization (WHO). (2017). *Mental Health of Older People*. Switzerland: Geneva.